

Başlık/ Title: Dr. Faustus ve “Kunduracı ve İblis”: Metinlerarası Bir Yaklaşım Örneği

Yazar/ Author

ORCID ID

Senem ÜSTÜN KAYA

0000-0001-6537-9769

Bu makaleye atıf için: Senem Üstün Kaya, Dr. Faustus ve “Kunduracı ve İblis”: Metinlerarası Bir Yaklaşım Örneği, *KARE*, no. 9 (2020): 233-243.

To cite this article: Senem Üstün Kaya, Dr. Faustus ve “Kunduracı ve İblis”: Metinlerarası Bir Yaklaşım Örneği, *KARE*, no. 9 (2020): 233-243.

Makale Türü / Type of Article: Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Submission Date: 22.11.2019

Yayına Kabul Tarihi / Acceptance Date: 30.06.2020

Yayın Tarihi / Date Published: 30.06.2020

Web Sitesi: <https://karedergi.erciyes.edu.tr/>

Makale göndermek için / Submit an Article: <http://dergipark.gov.tr/kare>

Uluslararası İndeksler/International Indexes



Index Copernicus: Indexed in the ICI Journal Master List 2018 Kabul Tarihi /Acceptance Date: 11 Dec 2019

MLA International Bibliography: Kabul Tarihi /Acceptance Date: 28 Oct 2019

DRJI Directory of Research Journals Indexing: Kabul Tarihi /Acceptance Date: 14 Oct 2019

EuroPub Database: Kabul Tarihi /Acceptance Date: 26 Nov 2019



This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Yazar: Senem Üstün Kaya*

Dr. Faustus ve "Kunduracı ve İblis": Metinlerarası Bir Yaklaşım Örneği

Özet: Her edebi eser kendinden önce yazılmış eserlere atıfta bulunur veya belirgin izler taşır. Bu izler ve çağrışımların incelendiği edebiyat alanı olan "Metinlerarasılık", 1960 yıllarında Rus Biçimciler Mihail Bakhtin, Julia Kristeva, Roland Barthes ve Gerard Genette gibi ünlü kuramcılar tarafından geliştirilmiştir. Edebi eserlerde karşılaştığımız sarmal yapı ve öncel eserlerden izler, okuyucuların dikkatini çekmekte ve metinlere yeni metaforik (eğretileme) anlamlar kazandırır. Günümüzde dünya edebiyatlarında önemli yeri olan eserlerin birçoğu, daha önceki dönemlerde ele alınmış eserleri çağrıştırebilir. Bu çalışmanın amacı, metinlerarasılık kavramı çerçevesinde, öncül metinlerin yeni metinlere nasıl ilham kaynağı olduğunu göstermektir. Bu bağlamda, öncül metin olarak Christopher Marlowe'un *The Tragical History of Dr. Faustus* (1604) ve ana metin olarak Anton Chekhov'un "Kunduracı ve İblis" ("The Shoemaker and the Devil") (1888) hikâyesi bir metinlerarasılık örneği olarak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Metinlerarasılık, *Dr. Faustus*, "Kunduracı ve İblis" ("The Shoemaker and the Devil"), karşılaştırmalı.

Dr. Faustus and "The Shoemaker and the Devil": An Intertextual Analysis

Abstract: Every literary work refers to or involves traces from the preceding works. Intertextuality, in which these traces and associations are analyzed, was developed by the Russian stylisticians Mihail Bakhtin, Julia Kristeva, Roland Barthes and Gerard Genette in 1960s. Deep layers and expansions in literary texts might mirror the preceding works, which attracts the reader and provides a metaphorical sense for the new texts. In our times, many literary works, which are essential in world literature, may recall the texts of earlier periods. The aim of this study is to demonstrate how preceding texts (pretexts) have inspired the new texts within intertextual relations. Within this scope, Christopher Marlowe's *The Tragical History of Dr. Faustus* (1604) was chosen as the pretext and Anton Chekhov's "The Shoemaker and the Devil" ("Kunduracı ve İblis") (1888) as the main text to be comparatively examined as samples of intertextuality.

Keywords: Intertextual relations, *Dr. Faustus*, "The Shoemaker and the Devil" ("Kunduracı ve İblis"), comparatively.

Giriş

Disiplinler arası bir kavram olan "Metinlerarasılık" (Intertextualité/ Intertextuality), edebi bir akım olarak 1960'larda ortaya çıkmıştır¹ ve öncül bir metnin (pretext) daha sonraki metinlerle ilişkisini içerir. Bu edebi yaklaşım Julia Kristeva, Roland Barthes, Genete, Mihail Bakhtin ve Harold Bloom

* Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, E-mail: efesenem@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0001-6537-9769

¹ Akbulut, Gülşah. "Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Dünün Ferda'sından Günün Ferda'sına bir Bakış." *Turkish Studies* 4 (2009): 735-759.

tarafından geliştirilmiş ve metinler arası analizler, edebi çalışmalarda önemli bir yer almıştır. Edebiyatta birçok metin kendinden önce gelen (öncül) metinleri alıntılar, parodi ve pastiş aracılığıyla çağrıştırır, anıştırır veya yansıtır.²

Metinlerarasılık, edebi metinlerin, başka metinlerle veya başka alanlarla bütünleşmesi, parçalar barındırması ve okura yeni ufuklar açması³ tanımıyla, ana metin ve alt metin ilişkisini açıklayan edebi bir daldır veya bir başka deyişle, eski metinlerin yeniden yazılmasıdır.⁴

Bir kuram olarak "Metinlerarasılık", ilk defa 20. yüzyılda, Julia Kristeva'nın "Word, Dialogue, and Novel" ("Kelime, Diyalog ve Roman") (1980) makalesinde kullanılmıştır. Kristeva, ünlü yapısalcı Mihail Bakhtin'in, "diyalojizm" kuramından yola çıkarak, edebiyatta her metnin başka bir metin içinde ifade edilebileceğini destekleyen metinlerarasılık kuramını kullanan ilk isimlerden biridir.⁵

Mihail Bakhtin, edebi metinlerin yeniden üretilmediğini, eski veya başka metinlerle birleşerek çokseslilik (heteroglossia/ polyphony) oluşturduğunu savunur.⁶ Bakhtin'in diyalojizm kuramından etkilenen Kristeva, edebi metinlerin kendinden önce yazılmış öncül eserlerle benzeştiği, kesiştiği ve farklı bir yapıya dönüştüğünü dile getirmiştir: "Her metin bir alıntılar mozaiği üzerine kuruludur, her metin bir başka metnin sindirilmesi (absorption) ve dönüşümüdür (transformation)".⁷

Farklı yazarların birbirlerinden etkilenmesi ve edebi eserlerin birbirini çağrıştırması, yüzyıllar önce yazılmış eserlerin, günümüzde tekrardan yazıldığı savını desteklemektedir. Ortaçağ edebiyatından gelen eserlerden izler taşıyabilen hikâyelerin özgül yanı yeni yorumlarla yoğrulmasıdır. Ana metin alt metinle sarmal bir yapı oluşturarak yenilenmiş hali ile okuyucularla buluşur çünkü her kültürde edebi eserler kendinden sonra üretilen eserlere ilham kaynağı olmuştur.

Klasik Doğu Edebiyatı, Ortaçağ Edebiyatı, Divan Edebiyatı, sözlü destanlar sayesinde aslında post modern yazarlar, bu yaklaşım aracılığıyla miraslarına sahip çıkan ve yeni nesle geçmişi aktaran birer hikâye

² Aktulum, Kubilay. "Metinlerarasılık Görüngüsünde Gerçeklik ya da Metnin Göndergeselliği." *Bilgi, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 85 (2018): 233- 256..

³ Aytaç, Gürsel. *Genel Edebiyat Bilimi*. (İstanbul: Papirüs Yayınları, 1999.)

⁴ Aktulum, Kubilay. *Metinlerarası İlişkiler*. (Ankara: Öteki Yayınları, 1999), 17

⁵ Rıfat, Mehmet. *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları I*. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019), 168.

⁶ Çakmakçı, Murat. "Mihail Bakhtin: Edebiyatın Gereçlendirilmesi." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2 (2009): 98.

⁷ Akt. Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, 41.

anlatıcılarına dönüşür. Bu açıdan, metinlerarası ilişki, "geleneği yeniden üretmek"⁸ anlamına da gelmektedir. Çoğu yazar, gelenek ve göreneklerini kendilerine özgü dilsel öğeler, anlamsal farklılar ve sembolik imgeler aracılığıyla yeniden şekillendirmiş ve bir bakıma onlara yeniden hayat vermiştir. Öncül metin (antécédent/pretext) ve ana metin (main text) arasındaki ilişkinin incelendiği "Metinlerarasılık" akımı 20. yüzyılda bir bilim dalı olarak edebiyatta yerini almıştır.⁹

Çoğu eleştirmenler tarafından "kopyacılık" olarak algılansa da metinler arası ilişkilerin işlenmesi aslında bir temayı farklı bir elbise içinde tabiatını bozmadan yansıtmaktır:

Öyle durumlar olabilir ki, o durumu en gerçek haliyle yansıtabilmek için gerçeküstücülüğe veya akıl dışıcılığa başvurmak kaçınılmazlaşabilir. Buysa yapaylık değildir, işin tabiatı icabıdır. Biri doğru gibi görünüp yalan söylerken, ikincisi yalan gibi görünse de doğruyu ima eder.¹⁰

Postmodern edebiyatçılar, modern edebiyatçıların aksine, geçmiş kucaklar ve eski metinlere yeni yorumlar getirerek metinler arası iletişimi yeniden canlandırır. Bir metnin başka bir metne dönüşmesi, toplumsal, siyasal ve tarihsel açıdan yeniden şekillenmesi anlamına da gelmektedir. Etki kavramı sadece daha önceki metinlerden alıntılar yapılması değil, göstergeler arasılık olarak da algılanıp değerlendirilmelidir:

Metinlerarasılık ve günümüzde değişik sanatlara arsındaki alışverişleri belirtmek için kullanılan göstergeler arasılık, yazınsallığın/sanatsallığın bir ölçütü olmakla birlikte yalnızca kendine gönderme yapan metinsel bir etki olarak algılanmamalıdır diye düşünüyoruz.¹¹

Öncel metnin yeni bir metinde yansımaları ile modern ve post modern edebiyatta, okuyucu metnin merkezine geçer ve aktif yorumculara dönüşürler: "Yazar, eser ve alımlayıcı üçgeninde sonuncusu sadece pasif bir parça, salt reaksiyonlar zinciri değil; aksine o, tekrar bir tarih oluşturucu

⁸ Türkdoğan, Melike. "Rasim Özdenören'in "Kuyu" Öyküsünde Metinlerarası İlişkiler." *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Erzurum* 35 (2007): 169-170.

⁹ Ögeyik, Muhlise Coşkun. *Metinlerarasılık ve Yazın Eğitimi*. (Ankara: Anı Yayıncılık, 2008).

¹⁰ Özdenören, Rasim. *Yazı İmge Gerçeklik*. (İstanbul: İz Yayınları, 2002), 55

¹¹ Aktulum, "Metinlerarasılık Görüngüsünde," 237.

enerjidir. Edebi eserin tarihsel yaşamı, alımlayıcılarının aktif katılımı olmaksızın düşünülemez".¹²

Metinde anlatılmak istenilen bu katmanlar arasından çıkarıp yorumlayacak olan donanımlı okurlar, iz sürerek pasif alımlayıcı konumundan aktif üretici konuma geçer, yazarın oluşturduğu sanatsal yapıyı estetik açıdan yorumlar ve metni somutlaştırır (Iser 1990, 38). Kısacası, okuyucu öncül metnin yansımalarını yeni metinde fark edip, anlamaya ve yorumlamaya yönlendirilir:

Yazın eleştirisi, bir yapıtın bir metnin üzerindeki insan damgasını, 'anlam'ı, irdeleyip açıklamaya yönelik kuramlar ya da yöntemler benimsemek zorundadır. Anlamın bu açıklanıp irdelenmesi süreci, bir yapıtın anlamını 'anlamak' edimi, yorumbilgisinin ana sorunudur. Yorumbilgisi anlamının, özellikle de metinleri anlamının bilgisidir.¹³

Dr. Faustus ve "Kunduracı ve İblis" ("The Shoemaker and the Devil") Eserlerinin Karşılaştırılması

Tarih boyunca, insanoğlu, evreni, sonsuzluğu, hakikati ve yaradılışı merak etmiş ve keşfetme hevesi ile var olmuştur. İlk ve ortaçağlarda, din baskısı ile açığa çıkamayan bu arayış, 16. yüzyılda, bilimin ve hümanizmin doğuşu olan Rönesans Dönemi ile gün yüzüne çıkmıştır. Bilim ve din arasındaki çelişki arasında kalan insanoğlunun şeytan tarafından kandırılıp günaha teşvik edilmesi sanatın her alanında en önemli konulardan bir olmuştur.

Rönesans Dönemi oyun yazarlarından biri olan Christopher Marlowe'un ünlü şaheseri Dr. Faustus, 15. ve 16. yüzyıldaki Hristiyan âleminde, bilimsel keşiflerin kilise ve dine karşı yükselişini yansıtan en somut örneklerinden biridir. Yaşadığı dönemin insanını özetlediği eserinde, Marlowe, hırslı, tutkulu, gururuna yenik ve güç peşinde koşarak Tanrı rolüne bürünen Faustus karakteri ile Ortaçağ baskısından kurtulup aydınlanma çağında dünya hakkındaki sınırsız gücün peşindeki tüm Rönesans insanlarına seslenmiştir.

Batı kültüründe doğup, günümüze kadar gelen Faustus mitinin başkahramanı, Dr. Faustus'un tarihte yaşamış olduğuna dair farklı görüşler vardır. İrfan Şahinbaş, İngilizceden Türkçeye çeviridiği *Dr. Faustus* kitabının "Christopher Marlowe ve Doktor Faustus Üzerine Birkaç Söz" adlı giriş kısmında, Faustus efsanesini açıklar. Şahinbaş, Faustus'un, 1480-1540 tarihleri

¹² Jauf, Hans Robert. *Literaturgeschichte als Provokation*. Suhrkamp Verlag, (Frankfurt am Main, 1970), 3.

¹³ Göktürk, Akşit. *Sözün Ötesi*. (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1989), 103.

arasında Almanya’da Wittenberg veya Heidelberg civarında yaşamış, büyülikle uğraşmış, gezerek kehanetlerde bulunmuş ve feci şekilde can vermiş bir doktor olduğu görüşünü dile getirmiştir.¹⁴

1587’de matbaacı ve yayımcı Johann Spies, anonim bir eser olan *Faustbuch* (*Historia von D. Johann Fausten*) kitabını yayımlar ve böylece Faustus efsanesi okuyucu ile buluşur. Bilime meraklı olan doktorun şeytana bilgi karşılığı ruhunu satmış bir yeniçağ figürü olduğu söylentiler arasındadır. Daha sonraki dönemlerde İngilizceye çevrilen Dr. Faustus efsanesi, dünya edebiyatında birçok edebi esere farklı şekillerde konu olmuştur ve böylece günümüze kadar canlı kalmıştır.

Christopher Marlowe bu efsaneden etkilenip, 1604’te *The Tragical History of the Life and Death of Doctor Faustus* (*Doktor Faustus*) oyununu yazmıştır. Marlowe, bu yapıtında, Rönesans döneminde bir bilim adamının sınırsız bilgiye ulaşmak ve evrenin sırlarını çözmek adına ruhunu şeytana satması konusunu yeniden canlandırmıştır. Yüzyıllar sonra, Faustus’un şeytanla pazarlığı, ruhunu satması ve pişmanlığı, Rus yazar Anton Chekhov tarafından 1888 yılında ‘‘The Shoemaker and the Devil’’ (‘‘Kunduracı ve İblis’’) hikâyesinde farklı bir şekilde karşımıza çıkar. Chekhov’un hikâyesinde, hayatından bezmiş ve yoksulluktan bıkmış kunduracı Fiodor, müşteri kılığındaki şeytan tarafından kandırılır ve ruhunu mal, mülk ve şöhret karşılığında satmayı kabul eder.

Anton Chekhov, 19. yüzyılın insanını, başkarakteri olan kunduracı Fiodor ile resmeder. Chekhov’a göre doğadan uzaklaşan modern insan, yozlaşmanın içinde kaybolmuş, maddiyat peşinde koşarak insanlı inançlardan kopmuş ve ‘‘bu güzel dünyada’’¹⁵ insan hayatının çirkinliği tüm toplumu bozmuştur. Realist dönemin öncülerinden olan Chekhov, insanın toplumsal düzelmeyi sağlayacak gücü olduğuna ve ancak çalışarak toplumu güzelleştirebileceğine inanmış ve okuyucusuna mesajlarını ‘‘Kunduracı ve İblis’’ öyküsünde, yolundan şaşan kunduracının pişmanlığı aracılığı ile aktarmıştır. Bu bağlamda, alt metin (pretext) ve üst metin (main text) sarmalları arasındaki iki eserde çok sayıda benzerlik ve belirgin farklar okuyucunun dikkatine çekmektedir. Benzerlikler sayesinde öncül eser *Doktor Faustus*, Chekhov’un ‘‘Kunduracı ve İblis’’ yeniden canlanır.

İki eserin de en belirgin ortak özelliği, insanın nefesine yenik düşüp, şeytanla pazarlık yapması olgusuna dayanır. Bu bağlamda, insanın çelişkisi

¹⁴ Şahinbaş, İrfan. *Christopher Marlowe ve Doktor Faustus Üzerine Birkaç Söz*. (İstanbul: Çağdaş Yayıncılık, 1999), 12.

¹⁵ Yermilov, Victor. ‘‘A Great Artist and Innovator.’’ In *A. P. Chekhov: 1860–1960*, edited by Julius Katzer, (Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1960), 126.

ve yaşadığı toplumdaki ikilemleri vardır. Her iki eserde de hikâyelerin başında, kahramanlarımız hayata serzenen mutsuz bireylerdir. Dr. Faustus, çalışma odasında insan aklının sınırsız olduğunu ve öğrenilecek daha çok bilgi olduğunu söyler ve kendi yetersizliğinden yakınır: “İnsanları sonsuza kadar yaşatıp, ölüleri yeniden yaşama kavuşturabilseydin, işte o zaman bu uğraşın bir değeri olurdu”.¹⁶

Dr. Faustus’un tek isteği, kitaplarda bulunmayan ve aklın sınırlarını zorlayacak bilgilere ulaşmaktır. 16 yüzyılda dinin karşısında duran “bilgi” tehlikeli ve caziptir ve Faustus, hayatın özü, gezegenler, dünyayı ve evrenin sırlarını merak etmekte ve sorularına cevap aramaktadır. Kendini yetersiz hisseden ve hırslarına yenik düşen Faustus, şeytanla anlaşma yapar. Benzer mutsuzluğu ve doyumsuzluğu Fiodor, hikâyenin giriş kısmında, Faustus gibi çalışma yerinde, kunduracı dükkânında, dile getirir. Fiodor, Rusya’da yaşayan fakir bir kunduracıdır ve hayatını “Şeytan Azabı”¹⁷ olarak görür. Bir yılbaşı gecesi bile insanlar eğlenirken, geç saatlere kadar çalışan, beğenmediği ve küçümsediği Marya ile evli olan, ezilen ve hor görülen kunduracının tek isteği zengin olmaktır. Müşteri kılığındaki şeytana ayakkabıları teslim etmeye evine gider ve şeytan onu kandırır. Fiodor da, Faustus gibi, ruhunu, sahip olmak istediği şeylere karşı satmayı kabul eder.

Hayalleri farklı olsa da her iki karakter de Tanrı’nın onlara bahsettiklerinden mutsuzdur. Dr. Faustus, tanrılaşmayı ve “dünyaya egemen”¹⁸ olmayı isterken, Fiodor da, zenginlerin birer dilenciye dönmesini ve Noel sabahı “birdenbire zenginleşerek”¹⁹ uyanmayı hayal eder.

İkinci benzerlik karakterlerin şeytanla yaptıkları anlaşmadır. Bu pazarlık, her iki karaktere de cazip gelmiş ve sahip olmak istedikleri ne varsa ulaşımlardır. Faustus, istediği sınırsız bilgilere ve sorularının cevaplarına ulaşır. Lüks hayat içinde Truvalı Helen gibi güzel kadınlarla birlikte olur, Türk hamamlarında keyfeder, Papa ile dalga geçer, kışı yaza çevirir, dünyayı gezer, imparatorun sarayına girer ve dünyadaki en iyi astrolog olarak herkesi kendine hayran bırakır. Fiodor da, para, saygınlık ve itibar kazanır, zengin olur, uşakları vardır ve karısı Marya bambaşka bir kadına dönüşmüştür. Hayalini kurdukları her şeye sahip olan bu iki karakter, okuyucuya mutluluğun para ve güçten kaynaklandığını gösterir. Eksik olan hissetme ve

¹⁶ Marlowe, Christopher. *The Tragical History of Dr. Faustus (Doktor Faustus)*, Çeviri İrfan Şahinbaş. (İstanbul: Çağdaş Yayıncılık Ltd. Şti, 1999), 22.

¹⁷ Chekhov, Anton Pavloviç. *The Shoemaker and the Devil*. (“Kunduracı ile İblis”), Çeviri Mehmet Özgül. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 283.

¹⁸ Marlowe, *Dr. Faustus*, 37.

¹⁹ Chekhov, *The Shoemaker*, 284.

sığınma duygusudur onlar için. Bu noktada, her iki hikâyede de epifani (aydınlanma anı) sahnesi önemlidir.

Fiodor'un kara yazgısından dolayı sızlanması son bulmuştur ve pişmanlık duymaya başlamıştır. Pişmandır çünkü sokaklarda şarkı söyleyemez, armonika çalamaz, yeni karısı ile şakalaşamaz, rahatça gezemez ve parasının çalınacağı korkusuyla geceleri rahat uyuyamaz. Epifani, onun için kilisede gerçekleşir çünkü fark eder ki "Ölümden sonra herkesi bekleyen yer aynı gömütlüktü"²⁰ ve "Şeytana değil ruhunun tümünü, yarısını bile vermeye geçecek bir mutluluk yoktu yeryüzünde...".²¹ Kilisede dua okuyamadığını ve Tanrı'dan uzaklaştığını fark eden Fiodor, zengin ve yoksul arasında ölümden sonra bir fark olmadığını vurgulayan yazarın mesajını okuyucuya aktarır: "Zenginle züğürt arasında hiçbir ayırım yoktu demek ki... Öldüğü zaman zengindir diye Fiodor'u altına, elmasa gömecek değillerdi, tıpkı yoksullara yaptıkları gibi, onu da kara toprağın altına koyacaklardı".²²

Tanrı'ya meydan okuyan Doktor Faustus, Fiodor kadar kolay kurtulamaz hırslarından ve kibrinden. Onun içsel çelişkileri Fiodor'un hissettiklerinden daha yoğundur. Önce pişman olur ve anlar ki "Yirmi dört yıl sürecek anlamsız eğlenceler karşılığında Faustus sonsuz mutluluğu ve huzuru yitirdi..." ve anlaşmadan vazgeçmeye hazırdır: "Büyücülükten vazgeçeceğim, pişmanlık duyduğumu söyleyeceğim"²³ ama yüreği katılaştığı için tövbe edemez: "Yüreğim o kadar katılaştı ki pişmanlık duyamıyorum".²⁴

Eserlerdeki en önemli fark, kahramanların meslekleridir. Faustus, büyücülüğe ve metafiziğe meraklı bir bilim adamıdır. Oyunun başında, insanoğlunu aşağılar ve büyücülük sayesinde bilinmeyenlere ulaşabileceğini savunur: "Şu büyücülerin doğüstü yapıtları, şu büyü kitapları, ne güzel şeyler... İyi bir büyücü güçlü bir tanrıdır."²⁵ Faustus'un tersine Fiodor, büyücülükle uğraşanları kınayan bir dindardır. Ölçü almaya evine gittiği müşterisine (şeytana) deney yaptığı için kızar: "Tanrı korkusu yüreğinde Tanrı korkusu olanlar bu gibi şeylerle uğraşmazlar".²⁶

İkinci fark, şeytanla karşılaşma sahnesinde görülmektedir. Şeytan, Kolokol Sokağı'nda oturan ve deneyler yapan bir müşteri kılığında ulaşır kunduracıya ve Fiodor'u "varlıklı bir adam"²⁷ yapma vaadiyle kandırır. *Dr.*

²⁰ Chekhov, *The Shoemaker*, 289.

²¹ Chekhov, *The Shoemaker*, 290.

²² Chekhov, *The Shoemaker*, 288.

²³ Marlowe, *Dr. Faustus*, 59.

²⁴ Marlowe, *Dr. Faustus*, 59.

²⁵ Marlowe, *Dr. Faustus*, 23.

²⁶ Chekhov, *The Shoemaker*, 284.

²⁷ Chekhov, *The Shoemaker*, 286.

Faustus'daki şeytan Mephistophilis ise *Faustus*'un yaptığı büyü sayesinde ve "Yüce Lucifer'in buyruğu"²⁸ ile *Faustus*'a gelir. Anlaşmaya göre, şeytan, Dr. *Faustus* yaşadığı sürece ona hizmet edecek, her istediği bilgiyi aktaracak ve asla yalan söylemeyecektir. Karşılığında, Dr. *Faustus*, yirmi dört yılsonunda, bedenini ve ruhunu şeytana teslim edecektir. *Faustus*, anlaşmayı kanıyla imzalayacak ve Hristiyan inancını terk edecektir: "Faustus ruhunu sana veriyor... Neden vermeyecekmişsin! Ruh senin ruhun değil mi? Öyleyse, aynen yaz: 'Faustus ruhunu sana veriyor'".²⁹

Marlowe'un *Faustus*'u bilgin, zeki ve ileri görüşlü olmasına rağmen Fiodor kadar kurnaz davranamaz şeytan karşısında. *Faustus*, anlaşmayı sorgulamadan imzalar ancak Fiodor, Şeytan Ademoviç'in istediği kâğıdı hemen imzalamayı reddeder:

'Bak Şeytan Ademoviç, beyefendiciğim, sizden tek istediğim, beni varlıklı bir adam yapmanız!'

'Ondan kolay ne var? Yapmasına yaparım da karşılığında bana ruhunu vermen gerekecek. Al şu kâğıdı! Bana ruhunu teslim edeceğini bildiriyor. Horozlar ötmeden önce imzala getir!'

Fiodor nazik bir sesle, 'Ama beyefendiciğim,' dedi. 'Bana çizme ısmarladığınızda ben parasını peşin ödemenizi istedim mi? Siz de önce sözünüzü yerine getirin, sonra karşılığını isteyin'.³⁰

"Kunduracı ve İblis" adlı hikâyenin sonunda, şeytan Fiodor'u cehenneme götürür ancak her şeyin aslında bir rüya olduğu anlaşılır. *Faustus* ise öğrencilerine ders verici bir konuşma yapar, pişmanlığını anlatır ve Mephistophilis ve Lucifer tarafından cehenneme götürülür: "Tanrım, Tanrım, bana öyle öfkeyle bakma! Yılanlar, engerekler, bırakın biraz soluk alayım. İğrenç cehennem, açma ağzını öyle! Gelme Lucifer, gelme! Yakacağım bütün kitaplarımı".³¹ Anton Chekhov, Christopher Marlowe'un aksine, realist bir yazar olarak gerçekçi bir son yaratmak adına, başkarakteri Fiodor'u hikâyenin sonunda cehennemden kurtarır.

²⁸ Marlowe, *Dr. Faustus*, 33.

²⁹ Marlowe, *Dr. Faustus*, 49.

³⁰ Chekhov, *The Shoemaker*, 286.

³¹ Marlowe, *Dr. Faustus*, 116-7.

Sonuç

Metinler arası, edebi metinlerin kendinden önceki metinler ile bağlantısını gösteren bir kuramdır. Bir yazarın kendinden önce yazılmış bir eseri ödünç alarak yeniden şekillendirmesi veya başka bir metne başvurması bu kuramının en genel tanımlarından biridir. Bu bağlamda, edebi incelemelerde, araştırmacılar veya okuyucular, her metni önceki veya sonraki metinlerle bir bütün olarak incelediklerinde benzerlikler ve çağrışımları gözlemleyebilirler:

Okuyucunun metni algılayabilmesi diğer metinlerle kurduğu ilişkilere bağlıdır. Okuyucunun daha önce karşılaştığı metinler ile alımladığı metin arasındaki ilişkiler ne kadar büyürse iletişim ortamı da o oranda genişler. Metinlerde, metinlerarası ilişkileri sağlamak için diğer metinlerden alıntılar yapılabilir, diğer metinlere göndermeler yapılabilir.³²

İnsanoğlu yüzyıllardır hakikat arayışı içerisinde evreni, kendi sınırlılıkları ve gücünü keşfetme hevesindedir. İlkel ve ortaçağlarda, din baskısı ile bu arayış gizlenmiş olsa da, 16. yüzyıl Rönesans Dönemi etkileri ve bilimin ön plana çıkması ile insanın bilgi arayışı gün yüzüne çıkmıştır. Değişmeyen ve sanat eserlerine konu olan tek olgu ise şeytanın insanı kandırıp günaha teşvik etme çabasıdır.

İngiliz şair ve oyun yazarı Christopher Marlowe, Rönesans döneminde, bilim ve dinin çatışmasını yansıtan *Doktor Faustus* (1604) oyununda, insan aklının sınırlarını ölçmeye çalışan ve evren ile ilgili tüm sorularına cevap arayan hırslı bir bilim adamı olan Faustus'un yıkımını anlatır. İsteklerini verecek olan şeytana ruhunu satan doktor, dünya ve varoluş üzerine aradığı cevaplara ulaşır ancak antlaşmanın şartından kaçamaz ve oyunun sonunda cehennemde yanar.

Marlowe, Rönesans insanına sınırlı ve ölümlü varlıklar olduklarını ve Tanrı yolunun en doğru yol olduğunu hatırlatmak amacı ile oyunu Koro'nun verdiği mesaj ile bitirmiştir:

Faustus öldü: cehenneme düşüşüne bir bakın; akıllı olanlar onun şeytanlarla yoğrulmuş yazgısından ders alsınlar da yasak şeylere ancak uzaktan baksınlar; çünkü o şeyler o kadar derindir ki, böyleleri zekâları Tanrı'nın onayladığından fazlasını yapmaya sürükler.³³

³² Torusdağ, Gülşen ve İlker Aydın. *Metindilbilim ve Örnek Metin Çözümlemeleri*. (Ankara: Pegem Akademi, 2017), 21.

³³ Şahinbaş, *Christopher Marlowe*, 117.

Yüzyıllar donra, Doktor Faustus trajedisi ünlü Rus yazar Anton Chekhov'un "The Shoemaker and the Devil" ("Kunduracı ve İblis") adlı kısa hikâyesinde 19. yüzyıl okuyucusunun karşısına çıkar. Chekhov'un öyküsünde hayatından bezmiş ve zenginlik peşinde olan bir kunduracının şeytana ruhunu satması ve dünyevi zevklere ulaşması ele alınmıştır. Tüm maddi imkânlarla sahip olan Fiodor, kilisede Tanrı'ya dua edemediğinde pişman olur ancak şeytanın gazabından kaçamaz. Hikâye, Fiodor'un yaşadıklarını sadece bir düş olduğunu anlaması ve ders alması ile son bulur. Chekhov, hem Fiodor'a hem de okuyucusuna, Tanrı'dan uzaklaşıp şeytanla işbirliği yapma hayalinin bile ne kadar korkunç olduğunu anlatmak adına kâbustan uyanan Fiodor'un hayatına nasıl sarıldığını şöyle tasvir eder: "Fiodor işini bitirdi, çizmeleri teslim etti, parasını aldı, doğruca kiliseye yollandı... Şeytana değil ruhunun tümünü, yarısını bile vermeye degecek bir mutluluk yoktu yeryüzünde..."³⁴

Sonuç olarak, her iki eserde de insanın zayıf bir varlık olduğu ve şeytanın insanoğlunu tuzağa düşürmek için pusuda beklediği mesajı vardır. Marlowe'un Faustus'u, tüm dünyaya hâkim olmak ve bilgi sayesinde yüceliğe ulaşmak amacıyla şeytana ruhunu satar. Chekhov'un Fiodor'u ise fakirlikten bıkmış ve şeytana yanaşmıştır. İki karakter de istediklerine ulaşır ama eserlerin sonunda pişman olurlar. Ancak, Faustus cehennemde yanarak cezalandırılırken Fiodor, gördüğü kâbustan ders çıkarıp hayata tutunur. Yüzyıllar geçmesine rağmen, yazarların kendinden önce kalem alınmış edebi eserlerden ödünç alması ve kendi dönemine uygun olarak yeniden canlandırması metinlerarasılık kuramının en temel amaçlarından biridir. Bu bağlamda, Christopher Marlowe'un Rönesans okuyucusu için vermeye çalıştığı mesaj, 19. yüzyılda Anton Chekhov'un okuyucularına dönemin özelliklerine bağlı olarak realist bir biçimde yeniden aktarılmış olur.

³⁴ Chekhov, The Shoemaker, 290.

Kaynakça

- Akbulut, Gülşah. "Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Dünün Ferda'sından Günün Ferda'sına bir Bakış." *Turkish Studies* 4 (2009): 735-759.
- Aktulum, Kubilay. *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınları, 1999.
- _____. "Metinlerarasılık Görüngüsünde Gerçeklik ya da Metnin Göndergeselliği." *Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 85 (2018): 233-256.
- Aytaç, Gürsel. *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Papirüs Yayınları, 1999.
- Chekhov, Anton Pavloviç. "The Shoemaker and the Devil" ("Kunduracı ile İblis"), Çeviri Mehmet Özgül. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019. [Orijinal Basım 1888].
- Çakmakçı, Murat. "Mihail Bakhtin: Edebiyatın Gerekçelendirilmesi." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2 (2009): 98-109.
- Göktürk, Akşit. *Sözün Ötesi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1989.
- Iser, Wolfgang. *Der Akt des Lesens: Theorie Ästhetischer Wirkung*. Wilhelm Fink Verlag, München, 1990.
- Jauß, Hans Robert. *Literaturgeschichte als Provokation*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1970.
- Kristeva, Julia. "Word, Dialogue and Novel." In *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*, edited by Leon S. Roudiez, 64-91. New York, NY: Colombia University Press, 1980.
- Marlowe, Christopher. *The Tragical History of Dr. Faustus (Doktor Faustus)*, Çeviri İrfan Şahinbaş. İstanbul: Çağdaş Yayıncılık Ltd. Şti, 1999. [Orijinal Basım 1604].
- Öğeyik, Muhlis Coşkun. *Metinlerarasılık ve Yazın Eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2008.
- Özdenören, Rasim. *Yazı İmge Gerçeklik*. İstanbul: İz Yayınları, 2002.
- Rıfat, Mehmet. *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları I*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Şahinbaş, İrfan. *Christopher Marlowe ve Doktor Faustus Üzerine Birkaç Söz*. İstanbul: Çağdaş Yayıncılık, 1999.
- Torusdağ, Gülşen ve Aydın, İlker. *Metindilbilim ve Örnek Metin Çözümlemeleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2017.
- Türkdoğan, Melike. "Rasim Özdenören'in "Kuyu" Öyküsünde Metinlerarası İlişkiler." *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Erzurum* 35 (2007): 167-189.
- Yermilov, Victor. "A Great Artist and Innovator." In *A. P. Chekhov: 1860-1960*, edited by Julius Katzer, 126. Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1960.